

УДК 316.2

Ляпіна Л. А.

кандидат політичних наук, доцент, декан факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна).

**СОЦІОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ
ДІАЛОГІЧНОГО
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ**

The article analyzes the sociological concepts of multiculturalism of the American professor Seyla Benhabib and British social theorist Bhikhu Parekh to find optimal solutions to the problems of multiculturalism, intercultural compromise for modern societies, including the Ukrainian society. The central idea of these projects - it is an equal dialogue of cultures as the foundation of modern society and dialogic as a general principle of coexistence of differences in the modern world (the world of cultural diversity). It is demonstrated actuality of these conceptualization for further development of modern democratic processes.

Keywords: multiculturalism, cultural dialogue, cultural diversity, pluralism, differences

У статті, у контексті пошуку оптимального варіанту вирішення проблем мультикультуралізму, міжкультурного компромісу, у тому числі й для українського суспільства, розглядаються соціологічні концепції мультикультуралізму американського професора Сейли Бенхабіб та британського соціального теоретика Бхікху Парекха. Центральною ідеєю їх теоретичних проєктів є рівноправний діалог культур як основа сучасного суспільства та діалогічність як загальний принцип співіснування відмінностей у сучасному світі (світі культурного багатоманіття). Обґрунтовується актуальність мультикультурних ідей для подальшого розгортання сучасних демократичних процесів.

Ключові слова: мультикультуралізм, діалог культур, культурне багатоманіття, плюралізм, відмінності.

В статье, в контексте поиска оптимального варианта решения проблем мультикультурализма, межкультурного компромисса, в том числе и для украинского общества, рассматриваются социологические концепции мультикультурализма американского профессора Сейлы Бенхабиб и британского социального теоретика Бхикху Парекха. Центральной идеей их теоретических проектов является равноправный диалог культур как основа современного общества и диалогичность как общий принцип сосуществования различий в современном мире (мире культурного разнообразия). Обосновывается актуальность мультикультурных идей для дальнейшего развертывания современных демократических процессов.

Ключевые слова: мультикультурализм, диалог культур, культурное многообразие, плюрализм, различия.

Однією з головних тенденцій розвитку сучасної цивілізації стало визнання її культурного різноманіття, розуміння необхідності діалогу різних культур і світоглядів. Глобальний світ, який опинився перед обличчям принципово нових викликів і не має адекватної системи управління, все глибше занурюється у ситуацію, коли наростають суперечності та невизначеність. У центр уваги все частіше потрапляють питання адаптації, акультурації, інтеграції, з одного боку, та диференціації, етнокультурного розшарування, етнізації соціальних відносин, міжетнічної напруженості, з іншого. У цьому зв'язку, перед суспільством постають проблеми пошуку компромісу між етнокультурними групами в умовах множинності культур заради збереження цілісності мультикультурних суспільств. Все це обумовлює актуальність та необхідність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення та перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізованого світу. Соціологічна рефлексія концепцій мультикультуралізму актуалізується необхідністю пошуку нових векторів розвитку сучасного світу в умовах глобалізації, виробленню оптимальних моделей міжкультурного співжиття та співіснування, що відповідають імперативам і викликам сучасності.

У даному контексті являють інтерес концепції діалогічного мультикультуралізму, представлені у наукових розвідках сучасних західних соціальних вчених - американського професора Сейли Бенхабіб та британського дослідника Бхікху Парекха.

Теоретичне обґрунтування феномену мультикультуралізму міститься у таких працях Сейли Бенхабіб, як "Критика, норми та утопія" (1986), "Самовизначення" (1992), "Трансформація громадянства" (Transformation of Citizenship, 2000), "Іноземці, громадяни, резиденти" (2004), головною ідеєю яких стає переосмислення колишньої ліберальної парадигми та знаходження принципів, які не можуть бути надані у жертву абстрактній міжкультурній солідарності. Вчена наполягає, що групи варто захищати заради справедливості, а не заради абстрактного збереження культур. Різноманітні культурні традиції повинні мати можливість доводити свою перевагу або рівність по відношенню до інших, але не відкидаючи головний імператив демократичного ліберального суспільства - збереження прав людини. Проте найбільш повний та систематизований виклад концепції діалогічного мультикультуралізму та проблем, які пов'язані з її реалізацією в сучасних західних суспільствах, здійснений Сейлою Бенхабіб у її книзі "Домагання культури. Рівність і різноманітність у глобальну еру", опублікованій у США у 2002 році [1]. Спираючись на розгляд існуючих у різних країнах форм взаємодії традицій і норм, звичаїв і права, дослідниця намагається вирішити питання про те, якою мірою і яким чином можливо поєднати домагання культур на збереження своєї самобутності з основоположними ліберальними цінностями західної демократії - свободою і рівністю всіх громадян.

Основною працею Бхікху Парекха, що присвячена проблем мультикультуралізму, є його монографія, опублікована у Лондоні у 2000 році під назвою «Переосмислюючи мультикультуралізм : культурне різноманіття та політична теорія» [2] (до речі, тезисно позиція дослідника представлена також в його доповіді "Що таке мультикультуралізм?" [3]). Переосмислюючи мультикультуралізм в історичному, теоретичному та практичному контекстах, дослідник ставить за мету розробити "чітку теорію морального та культурного різноманіття", яка здатна запобігти пасток натуралізму та культуралізму.

У той же час критичне осмислення концепцій мультикультуралізму Сейли Бенхабіб та Бхікху Парекха здійснений у працях сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників А. Глінчикової, В. Іноземцева, Г. Канарша, Т. Литвина, А. Колодій, Л. Коробейникової, Ч. Кукатаса, О. Тонкової, М. Хомякова ін.

Проте, незважаючи на солідну дослідницьку базу, сьогодні виникає необхідність переосмислення вищезазначених концепцій західних теоретиків у контексті пошуку оптимального варіанту вирішення проблем мультикультуралізму, пошуку міжкультурного компромісу, у тому числі й для українського суспільства. У цьому і полягає *мета даної статті*.

До речі, погляди Сейли Бенхабіб та Бхікху Парекха для нас цікаві ще й тим, що кожен з них висловлює теоретичну позицію людини, яка стоїть на «перетині культур». Тому, перед тим, як перейти до розгляду основних положень концепцій діалогічного мультикультуралізму, доцільно згадати та навести деякі факти біографії дослідників, що вплинули на становлення та розвиток їх ідей.

Так, зокрема, Сейла Бенхабіб народилася у 1950 році в єврейській родині у Стамбулі, де здобула освіту в Американському коледжі для дівчат, а потім продовжила навчання у США, на філософському факультеті університету Брандейса (Уолтем, штат Массачусетс). У 27 років, отримавши диплом доктора філософії в Йельському університеті, Сейла Бенхабіб повернулася до Європи і більше п'ятнадцяти років жила в Німеччині, де вела активну наукову діяльність у руслі послідовників "франкфуртської школи". У 1991 році була запрошена на роботу в Нью-Йорк, у Нову школу соціологічних досліджень. У 1993 році перейшла на посаду професора в Гарвардський університет, будучи одночасно старшим науковим співробітником Гарвардського Центру європейських досліджень. З 2000 року Сейла Бенхабіб - професор політології та філософії в Йельському університеті [4].

Бхікху Парекх народився у 1935 році в індійській провінції Гуджарат в сім'ї ювеліра. У п'ятнадцятирічному віці вступив до Бомбейського університету, де отримав ступінь бакалавра і магістра. Своє навчання згодом продовжив у Лондонській школі економіки, де здобув ступінь доктора філософії у 1966 році. Займався викладацькою діяльністю в університетах Індії та Великої Британії. У 1988 році Бхікху Парекх став членом Королівського товариства мистецтв, і в 1999 р. – Академії наукових товариств з соціальних наук. У 2000 році був призначений довічним пером як барон Парекх, а у 2003 році став членом Британської академії. Громадська діяльність Бхікху Парекха, як і його теоретичні дослідження, була пов'язана з вирішенням питань мультикультуралізму. Вчений входив до складу комісії з расової

рівності та мультикультуралізму, а з 1998 по 2000 роки очолював комісію з питань майбутнього багатонаціональної Великої Британії, доповідь якої під назвою «Майбутнє багатонаціональної Британії» (часто згадується як "Доповідь Парекха") стала основою для більшої частини дебатів по мультикультуралізму у Великій Британії на початку 21-го століття [5].

Отже, ця особлива ситуація знаходження на кордоні культур визначила характер багатьох положень концепцій діалогічного мультикультуралізму Сейли Бенхабіб та Бхікху Парекха. Розглянемо їх детальніше.

Концепція діалогічного мультикультуралізму Сейли Бенхабіб.

З позицій дослідниці, сучасна ситуація в світі характеризується двома протилежними тенденціями. З одного боку, людство вступило в нову стадію розвитку, яка визначається зростаючою інтенсивністю, об'ємом і наслідками процесів, що відбуваються у різних сферах суспільного життя, - стадію глобалізації. З іншого - цілком очевидним є прагнення різних культурних спільнот до меншої однорідності та більшого розмаїття, до ослаблення інтеграції у глобальні процеси, до більшої локальної та регіональної автономії.

Одним із проявів даних суперечливих тенденцій є ідеологія мультикультуралізму, що у повній мірі, на думку Сейли Бенхабіб, реалізована у США. Проте, мультикультуралізм у цій країні заснований на ідеї неспівмірності, неперекладності культур, відсутності між ними будь-якої єдності, на абсолютизації культурних відмінностей, і, за визначенням вченої, є радикальним, або мозаїчним, що є помилковим як в емпіричному, так і у нормативному плані. "Міжкультурну справедливість у відносинах між групами людей слід захищати в ім'я [самої] справедливості і свободи, а не заради абстрактного збереження культур, - пише Сейла Бенхабіб. - Під радикальним або мозаїчним мультикультуралізмом я розумію точку зору, згідно якої групи людей і культури являють собою чітко розділені та ідентифіковані спільноти, які співіснують одна з одною подібно до елементів мозаїки, зберігаючи жорсткі межі" [1, с. 47].

На відміну від мозаїчного мультикультуралізму, на думку вченої, існує інший шлях розвитку культур, а саме досягнення ними певної «зрілості», коли основними принципом взаємодії стає взаємозбагачуючий діалог, що пропонує альтернативу так званим домаганням культур. Отже, на противагу мозаїчній моделі Сейла Бенхабіб пропонує

концепцію діалогічного мультикультуралізму, в основі якої покладена ідея комплексного культурного діалогу, що базується "не на візуальній, а звуковій метафорі". Адже, виходячи з позицій соціологічного конструктивізму, людські культури вчена розглядає як "постійне створення, зміну та обговорення уявних кордонів між "ми" та "вони", "нами" та "іншими", де "інший" завжди всередині нас, він один з нас. "Ми стаємо самі собою тільки тому, що відрізняємо себе від реального, а почасти - уявного "іншого". Боротьба за визнання, яку ведуть між собою індивіди та групи, насправді являє собою спроби відкинути статус "іншого" настільки, наскільки він пов'язаний з неповагою, придушенням та нерівністю" [1, с. 47]. Проте, індивіди та групи змагаючись за повагу до себе, усвідомлення самоцінності, свободи та рівності, прагнуть в той же час зберегти відчуття своєї самобутності. І дуже важко погодитися з існуванням "іншого", який відрізняється від нас, одночасно визнаючи його людську рівність та гідність. Тому, на переконання Сейли Бенхабіб, задача досягнення демократичної рівності полягає у створенні неупереджених інститутів у публічній сфері та громадянському суспільстві, де подібна боротьба за визнання культурних відмінностей і захисту культурних наративів могли б відбуватися без будь-якого домінування.

Звертаючись до поняття "культура" як складової мультикультуралізму, дослідниця насамперед вказує на об'єктивну суперечливість цього явища, повне подолання якого навряд чи можливо. "Культури, - пише вона, - являють собою сукупність елементів людської діяльності з осмислення та репрезентації, організації та інтерпретації дійсності, які розколюється на частини конфліктуючими між собою наративами" [1, с. 22]. Цей концепт спирається на визнання значимості самого актора - діючої особи, яка, по-перше, самостійно обирає культурну приналежність ("якщо індивідуальна воля не є достатньо авторитетною основою для ідентифікації, то хто ж тоді має владу приписувати особистості певний образ і які теоретичні підстави подібної влади?", - питає дослідниця) [1, с. 88]; і, по-друге, навіть обравши її, не ототожнює свою індивідуальну свідомість зі стандартизованими формами прояву групової ідентичності [1, с. 164]. Таким чином, будь-яка культура формує певну систему маркерів, які дозволяють її носію як ідентифікувати себе з тією чи іншою спільнотою, так і знайти своє місце у глобальному світі.

Така характеристика цілком відображає головну задачу культур: формування системи

орієнтирів, яка дозволила б людині визначити своє місце у світі та ідентифікувати себе з тією чи іншою соціальною спільністю. Адже визначаючи власне місце у світі, люди концептуально осмислюють і цей світ, і самих себе, створюючи системи уявлень, подібних за структурою та способами побудови, обґрунтовують їх спроможність. Тому культури мають моральні, етичні та оціночні складові й неконфліктні за своєю природою: "У міру накопичення наших знань про інші культури і про нас самих, - стверджує вчена, - росте і наше відчуття відносності ... Чим більше ми розуміємо, тим більше здатні пробачити, і тому у вивченні людської культури і суспільства діє принцип: все зрозуміти - значить все пробачити" [1, с. 40].

Разом з тим вироблення й засвоєння культурних парадигм вимагають самоідентифікації. У силу лише того факту, що "оскільки люди живуть у світі, де всьому прийнято давати оцінку, .. культури формуються через протиставлення" [1, с. 8] і тому "завжди виступають знаком соціальної диференціації" [1, с. 1]. Більш того, "всі культури неминуче політичні" [1, с. 143] і це, на переконання Сейли Бенхабіб, є беззаперечним фактом. Відтак, незважаючи на те, що культури формуються в комплексному діалозі і взаємодії з іншими культурами, взаємне позиціонування культур відбувається в результаті їх протистояння одна одній. І зрозуміло, що досягнення культурами певної зрілості може, з одного боку, служити налагодженню між ними взаємозбагачуючого діалогу і взаємодії, з іншого - появи передумов конфлікту між людьми, які є прихильниками таких культур.

На яких же підставах вибудовується концепція діалогічного мультикультуралізму? Професор Сейла Бенхабіб вважає, що наполягати на споконвічній рівності культур (як, втім, і на їх нерівності) невірно, як невірно наполягати, наприклад, на винуватості чи невинуватості тієї чи іншої людини в якомусь злочині, не ознайомившись з обставинами справи. Тому вона пропонує будувати сучасну соціальну доктрину, ґрунтуючись на визнанні не рівності культур, а лише на "презумпції їх рівності" [1, с. 68]. Оцінюючи найближчі перспективи розвитку Заходу, Сейла Бенхабіб вважає неможливим прогнозувати з певною долею вірогідності баланс чи дисбаланс різних субкультур доти, доки не буде розроблена та реалізована у соціальній практиці означена вище концепція. Саме на її основі дослідниця бачить можливість розвитку толерантного сприйняття інших

культур, безперешкодної комунікації носіїв різних ідентичностей, розширення поля для діалогу субкультурних спільностей. З цієї точки зору бажаною і доцільною є вільна конкуренція різних культурних традицій, вільне спілкування, розширення можливостей для знайомства з елементами будь-якої культури і добровільного їх засвоєння. У суспільстві, де домінують демократичні принципи, а норми закону в однаковій мірі застосовні до всіх і кожного, немає необхідності у спеціальному роз'ясненні змісту культур та їх насильницькому вбудовуванню у тканину соціального організму; ті чи інші культури приживаються тут через звикання до них [1, с. 164-165].

Різні культурні традиції повинні мати можливість доводити свою перевагу або рівність по відношенню до інших, але не заперечуючи універсального характеру головного імперативу демократичного ліберального суспільства - дотримання прав людини «Якщо ми вважаємо, - пише Сейла Бенхабіб, - що права людини складають моральні підстава для демократії, то потрібно бути готовими відстоювати їх дієвість, спираючись на аргументи, які ми вважаємо виправданими з загальнолюдських позицій» [1, с. 172]. До того ж, той факт, що «нормативна модель [іноді] не відповідає реальності, не дає підстав відкинути [цю] модель, оскільки потреба у нормативності якраз і викликана тим, що люди оцінюють дійсність, в якій живуть, у світлі принципів і обіцянок, переважаючих дану реальність» [1, с. 161]. Суперечка ж про переваги тієї чи іншої культурної традиції вирішується тільки у міжособистісному спілкуванні прихильників цих традицій, у діалозі саме індивідів, а не "уповноважених представників" інституціоналізованих спільнот

Оптимальним середовищем для цього міжкультурного діалогу є ліберальні демократії західного зразка, так як саме у цих суспільствах культури набувають презумпції рівності та мають можливість розвиватися у взаємній конкуренції. Західний світ не являє собою якоїсь «понадкультури», а слугує «інкубатором» нових культурних традицій, які не здатні розвиватися там, де панують незаперечні уявлення про домінуючу та підпорядковані культурні традиції. Потрапляючи на Захід, представники інших культур мають можливість вільно перейняти його культурні принципи, зберегти власні або ж засвоїти деякі з поширених на його новій батьківщині [1, с. 52-53]; при цьому, за переконанням американської вченої, вони повинні погодитися з нормами, які існують у ліберальному суспільстві - хоча б тому, що ніде

більше не знайдуть таких можливостей для самовираження, як тут, і тому, що ці можливості визначаються саме нормативними засадами західних суспільств. У контексті наведених тверджень відомий американський соціолог іммігрантського походження Дайнеш Д'Суза звертає увагу на те, що "прихильники мультикультуралізму принципово нездатні пояснити чому, коли усі культури вважаються рівними, натопи людей [спрямовуються до країн Заходу, а] не зносить прикордонні шлагбауми на шляху до Куби, Іраку чи Сомалі". Наведена Сейлою Бенхабіб аргументація переконливо пов'язує відповідь на це питання не тільки з простою відмінністю у рівнях добробуту відповідних країн, а й з прийнятими у ліберальних західних суспільствах стандартами захисту основних прав і свобод людини [6, с. 139].

В основу формування діалогічного мультикультуралізму покладена концепція дорадчої демократії. Визначаючи демократію як "модель організації колективного та публічного застосування влади в основних інститутах суспільства на основі принципу, що рішення, від яких залежить спільне благополуччя, є результатом процедури вільного та розумного обговорення між морально та політично рівними людьми" [7, р. 68], Сейла Бенхабіб дорадчу модель демократії характеризує як таку, що передбачає вироблення публічних рішень, заснованих на спілкуванні і діалозі, які в рівній мірі враховують інтереси усіх сторін.

В умовах дорадчої демократії, у тій мірі, в якій вони відрізняються від умов політичного лібералізму, офіційна, публічна сфера представницьких інститутів, яка включає в себе законодавчу, виконавчу владу і публічну бюрократію, суд і політичні партії, не є єдиним майданчиком, де відбувається політична боротьба, формуються точки зору і політична воля. Дорадча демократія зосереджена також на громадських рухах, цивільних, культурних, релігійних, художніх і політичних асоціаціях з неофіційної публічної сфери. Публічну сферу становлять анонімні і взаємопов'язані обговорення і змагання, що виникають з дій цих різних груп. Саме в даній сфері мають місце мультикультурні конфлікти і відповідна політика. Заявляючи, що мультикультурні групи повинні з повагою ставитися до певних нормативних обмежень - таких як норми егалітарної взаємності (що виключає досягнення окремих переваг за рахунок інших груп), добровільного самозарахування (що робить усвідомлену волю людини єдиною умовою його

входження в ту чи іншу групу), свободи виходу і асоціації (що дозволяє індивіду змінювати свої приватні ідентичності в залежності від еволюції його поглядів або зовнішніх обставин), Сейла Бенхабіб в той же час згодна з тим, що деякі форми правового і політичного плюралізму, включаючи різноманітні судові системи і регіональні парламенти, можуть бути сумісні з дорадчим демократичним універсалізмом. Висновок, до якого приходять дослідники, полягає у наступному застереженні: пристосування до мультикультурності без активного залучення громадян у вільну публічну сферу не через інститути громадянського суспільства здатне привести до своєїрідної «холодній війні»: можуть мати місце мир, але не примирення; компроміс, але не взаєморозуміння.

Отже, у концепції дорадчої демократії Сейла Бенхабіб намагається поєднати вимоги демократії та необхідність врахування культурних, етнічних чи релігійних особливостей людей, які представляють різні групи і спільноти. "Основоположним для дорадчої демократії, - пише дослідниця, - є принцип, згідно якого голос кожного, кого стосується норма, закон чи політичний курс, повинен бути включений до демократичного обговорення, що веде до їх прийняття" [1, с. 177].

Запропонована Сейлою Бенхабіб модель дорадчої демократії є двохрівневою. У ній визнаються правове регулювання та втручання держави прямими та опосередкованими методами у мультикультурні спори. У той же час нормативний діалог та опротестування у рамках цивільної публічної сфери розглядаються у дорадчій демократії як суттєвий елемент мультикультурного демократичного устрою держави. Тут не стверджується, що моральний і політичний діалоги обов'язково приведуть до консенсусу відносно норм. Проте передбачається, що навіть якщо не буде досягнутий консенсус і для зміни кордонів співіснування культур державі доведеться застосувати закон. суспільства. у публічній сфері яких відбувається мультикультурний діалог, сформулюють громадянську точку зору і громадянський підхід з позицій "розширеної ментальності". процес "публічного висунання переконливих аргументів" не тільки не визначає легітимність створених таким чином норм; ці норми будуть посилювати достоїнства демократичної громадянськості, культивуючи навички до публічного обговорення та обміну думками [1, с. 39].

Там, де правові норми йдуть попереду суспільної свідомості та піднімають цю свідомість до конституційного рівня, реалізація політики мультикультуралізму керується правом; проте право може відставати від суспільної свідомості, тоді його розвиток варто стимулювати. Для забезпечення життєздатності ліберальної мультикультурної демократії не можна за допомогою правових маневрів душити культурно-політичні конфлікти та навчання через ці конфлікти. Не тільки судді та законодавці, а й самі громадяни демократичних держав повинні навчитися "мистецтву розподілу" шляхом перевірки меж свого перехресного консенсусу [1, с. 51].

Концепція діалогічного мультикультуралізму Бхікху Парекха.

Центральними положеннями мультикультуралізму Бхікху Парекха є наступні три ідеї.

Суть першої виражається у твердженні "люди є включеними в культуру" [8, с. 80]. Вчений вважає, що уявлення про людську природу, з якого витікають концепції прав людини і базових цінностей, необхідно розглядати в контексті конкретної культури. Отже, людина є включеною в культуру. Тобто усі люди живуть в культурно структурованому світі і є носіями певної культурної ідентичності, а, отже, детерміновані культурою. Це не означає, що вони не здатні до критичного сприйняття практик своєї культури, або не розуміють інші культури. Проте все ж таки вони глибоко сформовані власною культурою і можуть подолати не усі її впливи.

Друга ідея полягає у тому, що "різні культури являють собою різні системи значення і розуміння гарного життя». Тобто кожна культура є внутрішньо обмеженою і, відповідно, «реалізує обмежену область людських здібностей та емоцій і охоплює тільки частину тотальності людського існування» [8, с. 81], отже, потребує взаємодії з іншими культурами заради набуття більшого людського досвіду. Багатство культур та взаємодія між ними є умовою подальшого їх розквіту. Бхікху Парекх навіть говорить про те, що культури підштовхують одна одну у власній еволюції, адже погляд на себе є відображенням погляду на іншого й навпаки. Тому на відміну від своїх опонентів дослідник називає свій мультикультуралізм не статичним, а динамічним, інтерактивним, що не замикає культури в гетто [9, с. 57].

Те, що різні культури наповнені різним змістом ще не означає, що їх не можна порівнювати чи оцінювати те, що вони

заслужують на рівну повагу, це, на думку британського дослідника, означає насамперед, що немає нікчемних культур, що кожна культура заслуговує хоч на якусь повагу хоча б за те, що вона має певне значення для своїх членів, що жодна культура не є досконалою і не має права нав'язувати себе іншим [8, с. 81]. Тим самим Бхікху Парекх постає проти асиміляційної політики держави.

І, нарешті, третя ідея представлена твердженням про те, що "усі, крім самих примітивних, культури є внутрішньо плюральними і являють собою постійну розмову між різними традиціями та напрямками думок" [8, с. 82]. Отже, культура, в уявленні Бхікху Парекха, діалогічна за своєю суттю як всередині, так і зовні, і тому потребує для свого розвитку відкритості та взаємодії з іншими культурами. На думку вченого, "ставлення культури до себе формує і, у свою чергу, формується її ставленням до інших, й їх внутрішні та зовнішні плюральності посилюють одна одну. Культура не може оцінити цінності інших доти, доки не оцінить плюральності всередині себе, зворотнє є також істинним.

Оскільки закрита культура визначає свою ідентичність з точки зору її відмінностей від інших культур та охороняє її від їх впливу, вона відчуває загрозу, що від них виходить, й ухиляється від контактів з ними. Культура не може змиритися зі своїми відмінностями з ними доти, доки не змириться зі своїми внутрішніми відмінностями. Діалог між культурами вимагає, щоб кожна з них відкрилась би впливу інших, й бажала би у них вчитися..." [8, с. 81-82]. У наведеній цитаті висловлена центральна ідея мультикультуралізму Бхікху Парекха - рівноправний діалог культур як основа сучасного суспільства (зокрема, британського, в якому перебуває сам вчений) та діалогічність як загальний принцип співіснування відмінностей у сучасному світі (світі культурного багатоманіття) [10, с. 193].

У поєднанні усіх вищезазначених положень полягає мультикультурна перспектива.

Які ж можливі наслідки такої перспективи?

Насамперед, відмова від визнання за певною морально-політичною концепцією чи доктриною (чи то лібералізмом, чи то консерватизмом, чи то соціалізмом, чи то націоналізмом) загальнозначеного статусу (окрім базових демократичних цінностей). "У мультикультурній перспективі, - пише Бхікху Парекх, - гарне суспільство не зв'язує себе особливою політичною доктриною чи

розумінням гарного життя, питаючи, до якого ступеня різноманітності толерантно ставитись у межах, нею визначених, як тому, що така доктрина може не бути прийнятною для деяких з її спільнот, так і тому, що вона створює перепони для його майбутнього розвитку. Замість цього воно починає з прийняття реальності і бажаності культурного різноманіття, відповідно структуруючи своє політичне життя. Воно діалогічно конститується, і його постійне піклування полягає у тому, щоб сприяти продовженню діалогу і дбати про клімат, в якому він може ефективно реалізовуватися..." [8, с. 85-86]. Як приклад, тут постають західні суспільства, відносна соціальна стабільність і культурне багатство більшості з яких як раз пояснюється тим фактом, що вони не базуються на жодній політичній доктрині чи світогляді. Вони не залишилися би відкритими та здатними до самовідтворення, якби в них панувала одна доктрина.

Мультикультурне суспільство цінує різноманіття та заохочує творчий діалог між різними культурами. Воно не тільки поважає права своїх членів на їх культуру, збільшує діапазон їх вибору, але й культивує їх право на самокритику, самовизначення й сприяє їх розвитку. Якщо ж деякі групи мають бажання прожити автономне життя, уникнути взаємодії з іншими, таке суспільство повинно поважати їх вибір доти, доти вони не дійдуть консенсусу [3].

Таким чином, мультикультуралізм, за Бхікху Парекхом, створює умови для діалогу, є інтерактивною та динамічною системою, яка дозволяє культурам взаємно збагачуватися. У той же час інституційне підкріплення простору мультикультуралізму ми знаходимо у свободі слова, рівних правах, підзвітності влади, наявності публічного простору для діалогу. Діалогічно конституйоване мультикультурне суспільство володіє сильним поняттям загального блага, що полягає у повазі до громадянської влади, яка базується на консенсусі та основних правах, збереженні справедливості, інституційних та моральних умов деліберативної демократії, життєвої та плюральної культури [10, с. 37]. І це суспільство формує не "статичний, геттоподібний, а інтерактивний і динамічний мультикультуралізм" [8, с. 87]. Таким мультикультурним суспільством Бхікху Парекх назває Велику Британію, зокрема у її взаєминах з мусульманами.

Отже, як бачимо, ідентичністю мультикультурного суспільства є суто політична ідентичність, основою якої є ні етнос чи культура, а насамперед прихильність до

загальних політичних принципів спільноти. До речі, під прихильністю Бхікху Парекх розуміє не існування спільних для усіх змістовних цілей, оскільки члени спільноти можуть бути не згодні з ними, не спільне розуміння історії, яку можна читати по-різному, ні особливу економічну чи соціальну системи, відносно яких можна мати різні уявлення, а насамперед прихильність до продовження існування та благополуччя суспільства та таке піклування про нього, яке не шкодить його інтересам та не підриває його цілісності. Залежно від ступеня інтенсивності існують такі форми прихильності, які спокійне піклування про благополуччя, глибока прив'язаність, почуття близькості і навіть інтенсивна любов [8, с. 88-89].

Проте громадяни не можуть бути прихильні до своєї політичної спільноти доти, доки вона не буде прихильна до них і не прийме їх як таких, що їй належать, тобто таких, які відчувають себе бажаними у цій спільноті. Як зазначає Бхікху Парекх, "деякі індивіди можуть мати рівний з іншими статус, але при цьому відчувати, що ні вони не належать цьому суспільству, ні воно не належить їм. Це відчуття повного громадянства та одночасно аутсайдерства...може бути глибоким та реальним, зашкоджуючи якості їх громадянства та їх прихильності політичній спільноті" [8, с. 89]. І тоді індивіди, які можуть вільно брати участь у колективному житті, проте дуже часто відходять в сторону або зариваються у гетто з-за страху бути відторгненим чи з-за глибокого відчуття відчуження.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведене, можна сказати, що свої мультикультурні концепції Сейла Бенхабіб і Бхікху Парекх пропонують розглядати як новий проект співжиття усіх культурних груп, що базується на концепції діалогічного мультикультуралізму. Основна ідея концепцій полягає у тому, що заради подальшого виживання та розвитку в умовах глобальної цивілізації людство обов'язково повинно застосувати ведення культурних діалогів як у політичній, так й у публічній цивільній сферах, де головним акторами постають, з одного боку, соціальна чи культурна група, а з іншого, людина, особистість. "Ми повинні рухатися шляхом міжкультурного діалогу і взаємного притирання культур. Альтернатива цьому - політика смерті, що, у свою чергу, означає смерть політики"[1, с. 48].

Отже, так чи інакше, майбутнє глобального суспільства неможливо без співіснування різних культур, і, незважаючи на

велику критику на його адресу, мультикультуралізм залишається основним принципом нового суспільства, що розвивається в процесі глобалізації. Безсумнівно, західний мультикультуралізм не міг не вплинути на розвиток української гуманітарної думки. Проблеми мультикультуралізму в Україні пов'язані з процесом побудови громадянського суспільства, яке, не може існувати без толерантного ставлення один до одного окремих індивідів і різних груп, поваги до прав меншин. Сучасне мультикультурне суспільство являє собою конгломерат різних груп, які приречені на співіснування. Завдання, які стоять перед суспільством, вимагають глибокого теоретичного осмислення і, як наслідок, появи нових соціологічних концепцій, які дозволили б обґрунтувати та прогнозувати майбутнє суспільного розвитку в рамках сучасних мультикультурних реалій.

Література

1. Бенхабиб Сейла. Притязання культури: Равенство и разнообразие в глобальную эру / Сейла Бенхабиб / Пер. с англ.; под ред. В.И. Иноземцева. М. : Логос, 2003. - 350 с.
2. Parekh V. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory / V. Parekh. - London : MacMillan, 2000 – 344 p.;
3. Parekh V. What is multiculturalism? [Electronic resource] / V. Parekh // Access mode : http://www.india_seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm.
4. Сейла Бенхабиб: Биография [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.people.su/13108>.
5. Honorary Graduates: Orations and responses – Lord Parekh of Kingston upon Hull [Electronic resource] // University of Essex. - 2003. - July 9. - Access mode : http://www.essex.ac.uk/honorary_graduates/or/2003/bhikhu-parekh-oration.aspx.
6. Иноземцев В. Л. Рецензия на книгу С. Бенхабиб "Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру" / В. Л. Иноземцев // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. - 2005. - № 4(76). - октябрь-декабрь. - С. 131-145.
7. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy // Democracy and Difference // ed. by S. Benhabib. - Princeton, 1996. - P. 67-94.
8. Парекх Б. Переосмысливая мультикультуралізм: культурное разнообразие и политическая теория

- (фрагмент) // Хомяков М. Б.(авт. сост.). Хрестоматия по дисциплине «Современная политическая философия: либерализм, коммунитаризм, мультикультуралізм». Екатеринбург, 2007. - С. 80–92.
9. Глинчикова А. Г. Демократическая модернизация и национальная культура / А.Г. Глинчикова // Полис. – 2010. - № 6. – С. 54-67.
 10. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость: философские концепции и российская ситуация : монография / Г. Ю. Канарш. - М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2011. — 236 с.